

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Географічний факультет
Кафедра економічної географії та екологічного менеджменту

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН
В ОСВІТНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Дипломна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
студентка VI курсу, групи 604
спеціальності 014 «Середня освіта»
ОП «Середня освіта (Географія)»
Куляк Х.М.
Керівник: д.пед.н., доц. Чубрей О.С.

До захисту допущено:
Протокол засідання кафедри № 6
від «3» грудня 2021 р.
зав.кафедри _____ доц. Вацеба В.Я.

Чернівці-2021

ЗМІСТ

Ст.

ВСТУП

**Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН В ГАЛУЗІ ОСВІТИ НА
СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

- 1.1. Феномен «трансформація освіти» в наукових дослідженнях
  - 1.2. Етапи трансформації системи освіти в історичному аспекті
  - 1.3. Особливості реформування системи освіти в Україні
- Висновки до розділу I

**Розділ 2 СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

- 2.1. Сучасні тенденції реформування системи загальної середньої освіти України
  - Сучасні тенденції реформування системи післядипломної педагогічної освіти України.
  - 2.2. педагогічної освіти України.
  - 2.3. Сучасні тенденції реформування підготовки майбутніх учителів географії в закладах вищої освіти України
- Висновки до розділу II

**Розділ 3 ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ
ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ**

- 3.1. Пандемія COVID-19 як основний виклик системі освіти у 2020/2021 н. р.
- 3.2. Виклики в інформатизації освіти України
- 3.3. Особливості впровадження неформальної освіти

Висновки до розділу III

**Розділ 4. ПРІОРІТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ
ОСВІТИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН В
УКРАЇНІ****ВИСНОВКИ****СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ****ДОДАТКИ**

ВСТУП

Актуальність теми. Стратегічним завданням на сучасному етапі в Україні є побудова громадянського, демократичного суспільства на засадах інтелектуальності й становленні духовно-моральному потенціалу нації. В основі такого суспільства починають закладатися в освітньому середовищі. Галузь освіти є одним із найважливіших аспектів України та виконує функцію національної безпеки. Тенденції сучасного суспільства висувають все нові вимоги до системи освіти. Динамічний її розвиток повинен сприяти економічному та духовному процвітанню України та відповідності сучасним реаліям.

За останні 30 років у складних умовах розвитку українського суспільства трансформувалася державність та долалися соціально-економічні потрясіння. В цей період освіта піддавалася перманентному реформуванню із метою адаптації до нової соціально-політичної й економічної моделі розвитку. Ті соціально-економічні умови 90-х рр. ХХ ст., в яких опинилися органи державної влади, спричинили безліч проблем в галузі освіти, вирішення яких вимагало зміни її стратегії, змісту, структур та методів викладання.

Необхідність розв'язання окресленого кола питань зумовила вибір теми дослідження, визначення його мети, завдань і логіко-структурну побудову роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз сучасних тенденцій трансформаційних змін в освітній галузі України

Відповідно до зазначеної мети в роботі поставлено такі завдання:

- Розкрити теоретико-методологічні засади трансформаційних змін в галузі освіти на сучасному етапі;
- Проаналізувати сучасні тенденції реформування системи загальної середньої освіти України;
- Охарактеризувати тенденції реформування системи післядипломної педагогічної освіти;

- Розкрити тенденції реформування підготовки майбутніх учителів географії в закладах вищої освіти України
- Висвітлити особливості функціонування системи освіти в умовах сучасних викликів;
- Запропонувати пріоритетні напрями розвитку системи освіти в умовах трансформаційних змін в Україні.

Об'єктом наукового дослідження є система освіти в Україні.
Предметом дослідження є сучасних тенденції трансформаційних змін в освітній галузі України

Методи дослідження. Під час вирішення поставлених завдань у роботі використано такі загальнонаукові і спеціальні методи пізнання: якісного аналізу і синтезу (для дослідження системи освіти України); порівняльного аналізу (для висвітлення особливостей функціонування системи освіти в умовах сучасних викликів); таблично-графічні, картографічні та ін.

Інформаційну базу дослідження складають положення і результати теоретичних розробок, матеріали періодичних видань, Інтернет-джерела, статистичні та аналітичні матеріали та результати власних досліджень автора.

Серед вітчизняних вчених ґрунтовні дослідження освітньої системи в Україні запропоновані Л. Ващенком, Б. Гершунським, Г. Сльниковою, В. Журавським, В. Лазарєвим, В. Лутаєм, Н. Лукашевичем, М. Поташником, В. Пікельною, А. Підласим, О. Поповою, В. Токаревою, А. Фурманом, Т. Шамовою та іншими. Г. Балихіним, Н. Багаутдіновою, Г. Дмитренком, В. Дорофійенком, З. Каримовим, Г. Кологрєєвим, В. Огаренком, В. Пілюшенком, О. Поважним та ін.

Структура та обсяг роботи. Дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Робота містить рисунки, додатків. Список використаних джерел налічує _____ найменування.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН В ГАЛУЗІ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

1.1 Феномен «трансформація освіти» в наукових дослідженнях

«Трансформація» це процес, що розкриває залежність сьогодення та майбутнього минулим. В дослідженнях педагогів, філософів, психологів, що присв'ячені розкриттю феномена «трансформація освіти», вже окреслені певні напрямки дослідницької роботи, розглянуті нами детальніше в пропонованому дослідженні.

У дослідженні Н.В. Щубелки здійснено аналіз впливу змін, які відбуваються в сучасній культурі на трансформацію інституту освіти, а саме вивчення нових орієнтирів культурного існування стане значним компонентом у процесі пошуку нового сенсу педагогічної діяльності. Адже сенс педагогічної діяльності дуже тісно пов'язаний з типом культури, на підґрунті якої формується та розвивається освіта [35, с. 14].

Зокрема, Кільова Г. О. в своєму дослідженні трансформацій філософської парадигми освіти, дає детальне визначення методологічних основ сучасної філософії освіти на підставі аналізу трансформацій у науці [8, с. 7]. Відтак педагогічно проблема постає як необхідність утворення гармонійного поєднання знання та досвіду, культури їх використання.

Підтвердженням ідей Кільової Г. О. є доробок Бадюл О. С., яка зазначає, що передумовами трансформації ціннісних установок особистості у освітньому процесі сучасної України є організація полікультурності освітнього процесу яка забезпечується сполученням принципів патріотизму у вихованні, наданням достатнього рівня свободи та незалежності освітньої реальності в Україні [1, с. 9].

Також вказується, на роль освіти, що виконує виховну та освітню функції, в трансляції відповідного способу життя з набором духовних,

моральних, соціальних цінностей, звичаям, менталітету, традиціям, культурному та історичному досвіду України.

У дослідженні Редько О. В. також стверджує, що відбувається реорганізація інформаційного простору освіти в освітній інформаційно-організаційний простір, під яким розуміється сукупність психолого-комунікативних, матеріально-технічних, дидактико-методичних заходів та засобів щодо трансформації освітніх установ різного типу та освітніх процесів на основі запровадження новітніх інформаційних технологій з метою становлення освітнього, культурного й професійного рівнів особистості [23, с. 11]. Автор вказує, що інформатизація суспільства має наступні трансформаційні освітні перспективи: забезпечення розвитку інформаційної грамотності особистості; формування освітнього інформаційно-організаційного простору; створення умов для розширення доступності освіти; надання можливості покращити управлінські аспекти освітньої діяльності; сприяння підвищенню якості освіти.

Марченко О.В. висуває свої думки з приводу трансформаційних процесів. Авторка зазначає, що відповідно зміна ціннісних орієнтирів освіти має відбуватись у кількох системно організованих вимірах та із дотриманням певних умов [13, с. 62]. Дослідниця вказує, що ретельного вивчення потребує специфіка зміни вітчизняного простору освіти та можливі сценарії його трансформації в умовах глобалізованого світу. Авторка дає таке тлумачення поняття «трансформація простору освіти – це зміна його архітектури відповідно до логіки культури» [1, с. 64] та виділяє визначальні складові трансформації освітнього простору, які спрямовані на подолання кризи освіти: гуманітаризація, фундаменталізація і неперервність.

Таким чином, з вище зазначеного виділено головні ідеї, які впливають на якість трансформації освіти та на її учасників: культуроносні зміни, процес перетворення внутрішньої основи існуючої системи цінностей особистості, методологічні основи сучасної філософії освіти, освітній інформаційно-організаційний простір. Виникає необхідність з'ясувати

особливості трансформації із урахуванням конкретного учасника освітнього процесу, тому пропонуємо проаналізувати наукові напрацювання з окремих освітніх галузей.

Степанової Т.М. [25, с. 31] визначила головні тенденції трансформацій змісту передшкільної освіти а саме: тенденції становлення і розвитку змісту передшкільної освіти в кінці XIX та в XX століттях; тенденції, які окреслюють перспективу розвитку іта трансформацій змісту передшкільної освіти в сучасному освітньому просторі. Авторкою окреслено актуальні напрями впровадження історичного досвіду щодо становлення та розвитку змісту передшкільної освіти.

Так, Прищак М. Д. вказує на те, що з кінця XX ст. в філософській і педагогічній науках відбувається активний процес пошуку методологічних основ розвитку педагогіки [20]. В дослідженні вказано, що розвиток освіти в історичному контексті визначено певною системою: авторитарна парадигма освіти – особистісно орієнтована парадигма освіти – комунікативна парадигма освіти. Таким чином, на думку науковця, з погляду на трансформації освітніх систем в історичному ракурсі гуманістична та особистісно орієнтована система освіти не можуть бути гарантією демократичної (в суспільному контексті) парадигми освіти.

Науковці Вознюк О. В., Левківський М. В., Саух П. Ю., у своєму доробку присвяченому синергетиці освіти, виділяють такі визначальні тенденції трансформації освіти [3, с. 4-7]:

- орієнтація на антропний принцип у системі джерел розвитку світу;
- зростання ролі соціально-гуманітарних знань у системі наукового пізнання;
- зміни в методології науки, що обумовлює серйозні трансформації у системі навчально-виховного процесу;
- синтез знань, взаємне збагачення наук як всередині окремих галузей, так і зовні із суміжними гуманітарними, природничими, фундаментальними і технічними науками;

- відбувається зміщення епіцентру реконструкції у гуманітарних науках в географічному просторі;

- виникає проблема емансипації гуманітарних й соціальних наук від соціального тиску, що тенденційно розглядаються засобом здійснення ідеологічних та політичних цілей.

Нинішня освіта гранично вербалізована та раціоналізована, із неї вихолощений емоційний запал дитинства, що призводить до панування в суспільстві професійно компетентного, про те бездуховного індивіда. Методи, форми, зміст освіти, зберігаючи традиційні для індустріального суспільства цілі, способи та засоби своєї реалізації, протирічать новим тенденціям, зорієнтованим на гуманістичні цілі. Виключно фаховий або інтелектуалізований підхід до освіти призводить до поширення самовідчужених особистостей [3, с. 8]. Таким чином, на думку науковців зміна парадигм сучасної науки вимагає певних трансформацій освіти.

Свої думки, що стосується трансформації сучасної післядипломної педагогічної освіти, висловлює Пашков В.В., який зазначає про те, що в основу має бути покладена філософія як духовний фундамент, скріплений атрибутивно властивими їй світоглядною й методологічною функціями.

Отже, феномен поняття «трансформація освіти» в наукових дослідженнях розкрито із врахуванням головних ідей й потреб суспільства, з'ясовано, що зміни в педагогічній думці йта парадигмі освіти неможливі без розгляду досліджуваного явища в історичному контексті. Таким чином, зміни в освіті, які впливають на якість трансформації підпорядковані ідеям, серед яких ми визначаємо такі, що впливають на її учасників: методологічні основи сучасної філософії освіти, культуроносні зміни, освітній інформаційно-організаційний простір, процес перетворення внутрішньої основи існуючої системи цінностей особистості.

1.2 Етапи трансформації системи освіти в історичному аспекті

Сучасне суспільство не може ніяк функціонувати без системи освіти яка є одним із найважливіших факторів людського розвитку, що причетний до всіх подій на всіх етапах розвитку людства. Освіта на сучасному етапі радикально відрізняється від системи освіти, що була в минулому. Збільшення інформаційних каналів, легкість доступу до інформації, до її розмаїття створюють необхідність для змін і в системі освіти.

Актуальною є думка українських науковців М. Поташнікова та В. Лазарєва, що виділяють дві основні передумови розвитку сучасної парадигми управління освітою. Основним чинником вони визначають надбання загальної теорії менеджменту, що заснована на загальних засадах управління. Другим чинником є це об'єднання наукових знань та досягнень освітнього менеджменту зарубіжних країн, теорії управління освітою пострадянськ часів. Вони зазначають, що генезис цих процесів на теренах колишнього СРСР має свою специфіку, що безпосередньо впливає на темпи та якість модернізації системи освіти відповідно до світових стандартів. Все це обумовлює необхідність детального аналізу теоретичних пошуків вітчизняних та зарубіжних науковців в межах певних історичних етапів [29].

Українські вчені виділяють такі етапи: стародавній, індустріальний, систематизації й інформації.

Стародавній або аграрний етап – найдовший за часом, що охоплює часовий проміжок у розрізі тисячоліть, характеризується, насамперед, системою накопичення знань. Так, перші праці як основа майбутнього управління освітою займають концептуальні місця в теорії управління ще часів античності. Аристотель передавав компетенції в сфері освіти винятково державній владі, вказуючи саме на те, що саме держава повинна виховувати та створювати собі кадровий потенціал [21].

Другий етап, а саме індустріальний пов'язаний із взаємодією теорії та практики з урахуванням зміни вектору людського розвитку на індустріальний період. Стрімкі зміни в суспільстві і науково-технічний прогрес обумовили необхідність та попит на освічених працівниках, щопозначилось на якісних змінах в освітній системі. Загальна освіта втратила свою актуальність та поступилася місцем спеціалізованій освіті, відбувається збільшення частки шкіл, спеціальних закладів професійної освіти і ЗВО. Для цього періоду характерне ускладнення навчання, збільшення учбового навантаження й власне ускладнення системи управління системою освіти державою [30]. Таким чином, вперше знаходить своє місце управлінська ланка у структурі освітньої політики. З'являється низка адміністративних посад, на які покладено функції управління у системі освіти та забезпечення безперервності й системності процесу навчання. Саме означені чинники спрямували створення системи державних органів управління освітою й формували та виробляли державну політику в галузі освіти.

Третій етап – постіндустріальний або систематизації й інформації, який притаманний сучасному суспільству. Деякі учені виділяють його як інформаційний. Він характеризується надзвичайно широкими інформаційними каналами та їх величезною кількістю. Виробництво переорієнтовується на вироблення, насамперед, інформаційних благ, знову змінюються вимоги щодо якості освіти, появляються нові риси в економічному, політичному та культурному житті країн. Свідченням трансформацій є такі загальноосвітні тенденції:

- прискорення темпів науково-технічного прогресу та бурхливий розвиток інформаційних технологій, що посилили взаємозалежність інноваційного й технологічного розвитку держав від успіхів в галузі теоретичного знання;
- перетворення закладів вищої освіти в науково-дослідні центри,

навколо яких концентруються матеріальні ресурси й найбільш кваліфіковані кадри, що виявляється у створенні на базі ЗВО технопарків і технополісів;

- розширення сфери послуг зменшивши частку добувної і переробної галузей у створенні національного продукту;
- формування класу “інтелектуалів”, робота яких характеризується творчість та переважанням розумових операцій [9].

Індустріальне суспільство опиралось на промисловій революції та науково-технічному прогресі, а інформаційне суспільство переосмислює роль інформації, беручи за основу технології обробки, створюючи новий суспільний вид благ.

Проаналізувавши наведені тенденції, Л. Прокопенко визначає декілька чинників, які стосуються загальних закономірностей розвитку суспільства і Української держави крізь призму сутнісних рис історичних форм держави, їхніх завдань і функцій та відповідно формує основні етапи створення та розвитку системи управління освітою в Україні.

Перший етап – інституціональний, що пов’язаний із становленням самої освіти як соціального інституту. Даний етап охоплює час з моменту формування первісної общини (це 35–40 тис. років тому) аж до формування держави (IX ст.).

Другий етап розвитку управління освітою розпочинається з утворенням Давньоруської держави та триває до другої половини XVIII ст.

Наступний, третій етап охоплює другу половину XVIII і триває до початку XX ст.

Четвертий, сучасний етап, це період 1917–1991 рр., а з серпня 1991 р. розпочинається п’ятий етап [4].

Успрацях українських вчених та дослідників Т. Литнєвої, О. Савченко та О. Сухомлинської простежується історична парадигма становлення та розвитку системи загальної середньої освіти в Україні за часів незалежності. Загалом науковці виділяють сім етапів реорганізації вимог до

організації у межах закладів загальної середньої освіти існування радянської держави і до періоду формування освітньої системи незалежної України:

- 30 – 40-ві р.р. XX ст. – це етап орієнтації на репродукцію, відновлення знань учнів;
- 50-ті р.р. XX ст. – етап політехнізації змісту всієї освіти;
- 60-і р.р. XX ст. – етап орієнтації змісту освіти на розвиток індивідуума, особистості;
- 70-ті р.р. XX ст. – етап запровадження діяльнісного підходу до змісту всієї освіти;
- 80-і р.р. XX ст. – етап переходу до культурологічної концепції змісту всієї освіти;
- 90-ті р.р. XXI ст. – етап формулювання та впровадження ідеї гуманізації освіти;
- поч. XXI ст. – етап запровадження компетентнісної парадигми змісту освіти.

З отриманням незалежності в Україні починається новий етап організації ЗЗСО. З початку 1990 р. та розпаду СРСР набуває актуальності формулювання та впровадження ідеї гуманізації освіти. Відокремлення колишніх республік радянського Союзу дає поштовх для формування нових засад розвитку ЗЗСО. Першочергового значення набувають такі засади реформування: спрямованість на насичення освіти, насамперед національним змістом, деідеологізація, гуманізація, яка має на меті спрямування розвитку освіти на гуманні відносини суспільства, та гуманітаризація, основою якої є переорієнтація освіти із технократичного змісту аж до вивчення світу культури яка передбачає збільшення гуманітарних дисциплін. Українські вчені Ю. Мальований та С. Гончаренко стали авторами “Концепції гуманітаризації загальної середньої освіти” (1994 р). Автори визначають гуманізацію як безпосереднє відображення в освітньому процесі таких тенденцій в розвитку сучасного

суспільства, коли саме людська особистість визнається найвищою цінністю [10]. На думку науковців цієї концепції, гуманітаризація передбачала нові пріоритети у формуванні ЗЗСО. Ці концепції базувались на вихованні почуття національної приналежності, що є дуже важливою складовою духовності та просякненні змісту гуманітарно-суспільної освіти саме ідеями неоднозначності та альтернативності [14].

Таким чином, аналізуючи наукову та педагогічну літературу та інші нормативні документи, можемо констатувати, що саме для сучасного стану системи освіти характерний процес децентралізації, а саме передача низки функцій та повноважень від вищих органів управління нижчим. Державні органи безпосередньо розробляють найбільш загальні стратегічні напрями, місцеві органи державної виконавчої влади та місцевого самоврядування спрямовують безпосередньо зусилля на вирішення конкретних, кадрових, матеріальних, фінансових, організаційних проблем.

1.3 Особливості реформування системи освіти в Україні

Державна політика у сфері освіти та науки відіграє вирішальну роль в забезпеченні розвитку людського капіталу й отриманні економічної вигоди у вигляді стабільного зростання економіки, суспільного й індивідуального добробуту, майбутнього процвітання і якості життя. Досягнення цих цілей потребує політичних ініціатив, довгострокових інвестицій та ефективних управлінських рішень.

На жаль, сьогодні українська освіта не зовсім відповідає ні сучасним запитам з боку суспільства, а ні потребам економіки та світовим тенденціям. Тому здійснюється системна трансформація сфери освіти для забезпечення нової якості освіти на всіх рівнях: від дошкільної освіти аж до вищої освіти й освіти дорослих [37].

В науковій сфері реформа покликана зупинити ізоляцію та стагнацію в сфері досліджень, сформулювати запит на якісну підготовку науковців, якісні розробки в галузі фундаментальних та прикладних наук, скоротити розрив

між дослідженнями та впровадженням їхніх результатів, інтегрувати вищу освіту та науку України в освітній та науково-дослідний простір Європейського Союзу.

Сьогодні реформа здійснюється за такими пріоритетними напрямками:

- доступна та якісна дошкільна освіта;
- сучасна професійна освіта;
- нова українська школа;
- розвиток науки та інновацій;
- якісна вища освіта та розвиток освіти дорослих.

За кожним із них реалізуються завдання, що спрямовані на досягнення спільної мети а саме трансформація української освіти на інноваційне середовище, в якому здобувачі освіти набувають ключових компетентностей, що необхідні кожній людині для успішної життєдіяльності, а саме науковці мають змогу та ресурси для проведення досліджень, які впливатимуть на соціально-економічний та інноваційний розвиток країни [37].

Потужну конкурентну економіку країни може забезпечити згуртована спільнота, відповідальних громадян, активних та підприємливих. Саме таких громадян мають готувати заклади освіти України. Зміст професійно-технічної, фахової передвищої та вищої освіти повинен постійно оновлюватися із врахуванням потреб ринку праці. Особливої актуальності набувають питання мобільності, конкурентоспроможності та підвищення кваліфікації працівників [37].

В ході дослідження визначено основні основні пріоритети розвитку галузі освіти в Україні:

1. Доступна та якісна дошкільна освіта.

Метою даної реформи є доступ кожної дитини до якісної дошкільної освіти. Відкрито заклади дошкільної освіти, в тому числі приватні, створено додаткові місця у діючих закладах. Впродовж останніх трьох років в Україні створено 71 675 додаткових місць для дітей дошкільного віку. Черги в (ЗДО)

скоротилась та станом на кінець 2020 року становила 26 783 дитини. Навіть в умовах пандемії створено додаткові місця, у першому півріччі 2020 р. вже створено понад 3 тис. додаткових місць. Помітна тенденція до розвантаження ЗДО, на 100 місцях виховується 105 дітей (у 2018 р. – 108).

За два останні роки зросла кількість вихованців з ООП в 2,1 рази, що здобувають освіту в інклюзивних групах ЗДО (до 4 681 осіб станом на 01.01.2020 р.). У 2019 році запроваджено субвенцію з державного бюджету, кошти спрямовуються зокрема для надання корекційно-розвиткових та психолого-педагогічних послуг та дітям з особливими освітніми потребами, що здобувають освіту в інклюзивних групах ЗДО [37].

Ключовою проблемою є суттєва невідповідність існуючих можливостей потребам у здобутті дошкільної освіти дітьми дошкільного віку. Відсутність в чималій кількості дітей доступу до якісної дошкільної освіти, що призводить до погіршення шансів на розвиток, майбутню успішність в школі та в довгостроковій перспективі, що може поглибити соціальну нерівність.

Про те доступ до дошкільної освіти не гарантує її якість. Існує потреба у вдосконаленні змісту дошкільної освіти, перепідготовці педагогічних працівників, забезпеченні можливостей інклюзивного навчання, забезпеченні наступності між дошкільною та початковою освітою, співпраці з батьками дітей дошкільного віку для забезпечення єдності педагогічного впливу на дитину у сімейному колі та в закладі освіти, також створення сучасного середовища в закладах дошкільної освіти [37].

2. Нова українська школа

Метою даної реформи є рівний доступ до якісної шкільної освіти в комфортному, безпечному, інклюзивному й сучасному освітньому середовищі; отримання ґрунтовних знань й володіння компетентностями, які потрібні для життя, є самодостатніми, творчими й креативними особистостями.

Прийнято Закон України “Про повну загальну середню освіту”, яким передбачені такі новації: можливості для створення мережі старшої профільної школи, можливість для учнів обирати освітню траєкторію, учнівське самоврядування, можливість професійного зростання та збільшення заробітної плати вчителів, педагогічна інTERNатура, контракти директорам та вчителям на пенсії та ін.

Визначено новий зміст початкової освіти а саме затвердження Державного стандарту початкової освіти, запроваджено компетентнісний підхід й інтеграцію освітніх галузей до початкової школи; затвердження типових освітніх програм для молодшої школи. Вже більше мільйона учнів навчаються в Новій українській школі.

У 2020 році затверджено обсяг освітньої субвенції із державного бюджету місцевим бюджетам склав 79,7 млрд грн. Запроваджено цільові субвенції для поліпшення матеріально-технічного стану шкіл. Діють програми із купівлі меблів, дидактики для початкової школи, цифрового обладнання, закупівля шкільних автобусів, в цьому році додалась субвенція "Спроможна школа" та субвенція на STEM освіту. Сформовано мережу опорних шкіл, станом на 1.06. 2020 р. складає 912 закладів, підвезення 77 581 учня до закладів освіти [37].

3. Сучасна професійна освіта.

Метою її є формування конкурентноспроможної системи професійної освіти, що задовільняє потреби ринку праці та особистості в професійній реалізації.

Запропонованою концепцією «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року передбачено такі напрями реформування професійної освіти: децентралізація управління й фінансування, підвищення якості професійної освіти й посилення зв'язку з ринком праці.

Так з державного бюджету фінансується освітня субвенція для здобуття повної загальної середньої освіти учнями в закладах професійно-

технічної освіти (у 2020 р. – 1,5 млрд. грн.), здобуття професійної освіти за професіями загальнодержавного значення (у 2020 р. – 200 млн. грн.), також субвенція на модернізацію матеріально-технічної бази (всього з 2016 р. – 300 млн. грн.). На базі діючих закладів професійно-технічної освіти впродовж 2016 – 2019 р.р. створено 145 сучасних навчально-практичних центрів в усіх областях України [37].

4. Якісна вища освіта та розвиток освіти дорослих.

Метою даної реформи є навчання випускників ЗВО є конкурентноспроможними фахівцями на ринку праці, що вміють вирішувати комплексні завдання, можуть створювати інноваційні інтелектуальні продукти й поділяють цінності вільного демократичного суспільства.

Запроваджено прозоре фінансування закладів вищої освіти за результатами їхньої наукової, освітньої та міжнародної діяльності. Впроваджено індикативну собівартість здобуття вищої освіти, яка дозволить привести плату за навчання на окремих спеціальностях у відповідність до фактичних витрат та, відповідно підвищити якість надання освітніх послуг здобувачам вищої освіти.

Прийнято Закон України «Про фахову передвищу освіту», норми якого запроваджують елементи управління закладами; передбачають механізми обрання керівника закладу; змінюють систему фінансування; виключають вікові обмеження студентів, по кількості здобутих за кошти бюджету; передбачають можливість самостійно визначати форми освітнього процесу тощо [37].

Для забезпечення рівності під час вступу до магістратури розширено перелік спеціальностей, обов'язковим є складання єдиного вступного іспиту з іноземної мови (ЄВІ) із використанням ЗНО для вступу з 32 (у 2019 р.) до більш як 80 (у 2020 р.).

Розпочато проєкт з дуальної освіти у закладах фахової передвищої та вищої освіти. Впродовж 4 років у 44 закладах фахової передвищої та вищої освіти втілюються експеримент із дуальної освіти.

За 2016-2020 рр. вдвічі збільшилася кількість вступників із тимчасово окупованих територій. Основною проблемою у сфері вищої освіти є те, що випускники вищої освіти не можуть у повній мірі реалізувати себе на українському ринку праці. Чинна політика держави спрямована на розширення автономії ЗВО, впровадження прозорих й справедливих умов доступу до якісної вищої освіти та підвищення вступних вимог для абітурієнтів. Створення умов для отримання широку автономію (у тому числі й фінансової) в ЗВО [37].

5. Розвиток науки та інновацій

Метою даної реформи є створення ефективної системи управління та фінансування науки, орієнтованої на те, щоб українські науковці мали належні умови для професійної реалізації. За чотири роки бюджет проведення конкурсу молодих вчених збільшено в понад 8 разів (до 100 млн. грн.), більш як у два рази підвищено розмір стипендій Президента та Уряду для молодих вчених.

Відкрито 15 центрів користування науковим обладнанням в ЗВО. Проведено атестацію 255-ти наукових установ за новими правилами акредитації. Запущено пошуковий сервіс для науковців – Open Ukrainian Citation Index.

Зараз українські науковці мають незадовільні умови для професійної реалізації в науці. Це призводить до відтоку науковців за кордон. Так, з 2010 р. кількість дослідників в Україні впала майже втричі: з 133,7 тис. до 51,1 тис. 2019 р. [37].

Висновки до розділу I

Феномен поняття «трансформація освіти» в наукових дослідженнях розкрито із врахуванням головних ідей й потреб суспільства, з'ясовано, що зміни в педагогічній думці та парадигмі освіти неможливі без розгляду досліджуваного явища в історичному контексті.

Науковці виділяють такі етапи: стародавній, індустріальний, систематизації й інформації. Перші праці як основа майбутнього управління освітою займають концептуальні місця в теорії управління ще часів античності. Другий етап, а саме індустріальний пов'язаний із взаємодією теорії та практики з урахуванням зміни вектору людського розвитку на індустріальний період. Стрімкі зміни в суспільстві і науково-технічний прогрес обумовили необхідність та попит на освічених працівниках, щопозначилось на якісних змінах в освітній системі. Третій етап характеризується надзвичайно широкими інформаційними каналами та їх величезною кількістю. Індустріальне суспільство опиралось на промисловій революції та науково-технічному прогресі, а інформаційне суспільство переосмислює роль інформації, беручи за основу технології обробки, створюючи новий суспільний вид благ.

Сьогодні реформа здійснюється за такими пріоритетними напрямками: доступна та якісна дошкільна освіта; сучасна професійна освіта; нова українська школа; розвиток науки та інновацій; якісна вища освіта та розвиток освіти дорослих.

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

2.1 Сучасні тенденції реформування системи загальної середньої освіти України

Поняття «трансформація» походить від латинського слова «transformatio», що в перекладі означає зміну, перетворення виду, форми, істотні властивості чого-небудь [26]. Науковець С. Кримський розглядає «трансформацію» як «істотну структурну переробку системи, що шляхом перегрупування її елементів змінює зв'язки, організацію, притаманні вихідному її стану» [12, с. 206]. Водночас автор зазначає, що трансформації можуть мати також як прогресивний, так і регресивний характер, бути як поступальними так зворотними, системними або ж безсистемними [12, с. 207–208]. Такої думки дотримується і М. Михальченко, він зазначає, що «трансформація може бути орієнована на зміну реалій куди завгодно: уперед, назад, убік, по колу і т. п.» [15, с. 34–35].

В економіці поняття «трансформація» визначається як процес подолання елементів старого порядку й формування якісно, нового стану економічної системи [5, с. 126]. При цьому трансформація це перетворення сутнісних компонентів соціуму, всіх аспектів та сфер суспільного життя [28]. В державному управлінні поняття «трансформація» визначається як «перетворення соціальних інститутів, соціальних структур, що часом супроводжуються їх докорінною зміною» [6, с. 713]. Є. Подольська пов'язує трансформацію із перетворенням змісту та форм суспільного життя, норм, цінностей, ментальності й інших соціокультурних аспектів [30]. Так, А. Василюк визначає «трансформацію» – як довготривалий процес пристосування до змін оточення із одночасним упровадженням інновацій [2, с. 19]. На думку О. Марченко трансформація освітнього простору вимагає зміни його архітектури відповідно до логіки культури [13, с. 64]. Натомість

І. Цюпак зазначає, що «трансформація» описує особливий стан суспільства, коли відбуваються якісні зміни способів розвитку і форм соціальних зв'язків [32, с. 11].

У сучасних дослідженнях поняття «трансформація» набуває різних значень. Спільним для всіх визначень є трактування як глибинних якісних змін у основних структурних складників системи які адекватні викликам суспільства. Трансформація не передбачає певного вектора змін, вони можуть бути як регресивними так і прогресивними. Про те, у сучасних дослідженнях поряд із поняттям «трансформація» досить вживаються поняття «модернізація» й «реформування», що потребує уточнення. На думку І. Цюпак, трансформація освіти може містити компоненти як модернізації так і реформування [32].

Загалом, поняття «модернізація» (з французької «оновлення») визначається як «удосконалення, оновлення, надання будь-чому сучасного вигляду, зміни відповідно до вимог сучасності» [26, с. 303]. Мета модернізації будь-якої системи – досягнення вимогам сучасних стандартів, її результатом є підвищення ефективності і якості процесу [27, с. 142]. Так, М. Михальченко, поняття «модернізація» акцентує увагу на аспектах оптимізації та вдосконалення системи. Тому вона є проектом, який ніколи не завершується. Крім того, модернізація є складником більш ширшого процесу – трансформації [15, с. 34–35]. Вона містить оновлення системи освіти й виховання із одночасним збереженням тих актуальних надбань, що були досягнуті попереднім історичним періодом [1, с. 10]. Про те А. Василюк зауважує, що однією з найважливіших особливостей поняття «модернізація» тобто те, що зміни відбуваються не в всій системі, а лише у її окремих елементах [2, с. 10]. В сучасних умовах модернізація системи освіти України передбачає її орієнтацію на сучасні суспільні реалії, європейські й світові освітні стандарти [31, с. 38].

Таким чином, «модернізація» – це прогресивні зміни, які відповідають вимогам часу, в результаті яких система або певні підсистеми підвищують свою ефективність.

Поняття «реформування» визначається як цілеспрямований процес часткових, системних, кардинальних, комплексних змін у освіті, ініційованих «згори вниз», які регулюються законодавчими актами відповідно до освітньої політики держави. Способом реалізації реформування виступають певні реформи й тому процеси змін і перетворень, які переживає сучасна система освіти, правомірно відзначити як реформування.

Важливим є тенденції реформування закладів загальної середньої освіти, післядипломної педагогічної освіти України та реформування системи вищої освіти України

Сучасні тенденції реформування системи загальної середньої освіти (ЗСО) України

ЗСО є основною ланкою безперервної освіти та за тривалістю, й за вагомістю і масштабністю завдань, що покликана реалізовувати. Вона забезпечує становлення учня як особистості, формує фундамент для успішної самореалізації людини впродовж життя. Впродовж останніх двадцяти п'яти років відбулось її утвердження в країнській державі із врахуванням нових методологічних засадах [17, с. 51].

Тому основною метою системи ЗСО було, є та завжди буде *соціалізація особистості* – її підготовка до успішного життя в суспільстві. Про те суспільство постійно трансформується та оновлюється, відтак змінюються й вимоги до випускника ЗСО.

Передумови реформування освіти. На початку XXI ст. система ЗСО України знаходиться під впливом загально цивілізаційних тенденцій - *глобалізації та інформатизації*.

Глобалізація є передумовою появи різноманітних інтеграційних процесів в сучасному світі й міждержавної взаємодії у різних сферах суспільного життя. Внаслідок глобалізації відбувається стандартизація

товарів та послуг і певна орієнтація на загальнолюдські цінності у всьому світі. До її наслідків можна віднести: підвищення рівня технологій виробництва і якості комунікації, розширення сфери і зникнення кордонів для ведення бізнесу, зростання рівня економічної активності тощо.

Також важливою передумовою реформування системи ЗЗСО України є *інформатизація*, що зумовлена нестримним розвитком інформаційно-комунікаційні технологій, які супроводжуються їх проникненням практично у всі сфери людської життєдіяльності.

Упровадження ІКТ забезпечує відкритість освіти, про те висуває певні вимоги до рівня технологічної підготовки в сфері ІКТ всіх учасників освітнього процесу [16, с. 205]. Саме відкритість освіти є передумовою для самоосвіти вчителя, як найважливішої вимоги на шляху саморозвитку й самореалізації в умовах інформаційного суспільства.

Основним документом, в якому відображені шляхи реформування системи освіти до 2029 року є *Концепція Нової української школи* [18]. Даний документ визначає три фази реформ: перша фаза (2016–2018 р.р.); друга фаза (2019–2022 р.р.); третя фаза (2023–2029 р.р.).

Отже, основними тенденціями у зміні завдань системи ЗСО на сучасному етапі є: «компетентнісна спрямованість освіти, підвищення значення іноземних мов, зростання впливу ІКТ, орієнтація на розвиток полікультурності та комунікабельності особистості» [34].

Основним положенням реформування змісту освіти є *вільний вибір учнем*: власної освітньої траєкторії, форми здобуття загальної середньої освіти, підручників і посібників тощо. Для *вчителя* є можливий вільний вибір: методів та засобів навчання, форм, педагогічних технологій, розробки власної навчальної програми тощо [36]. Тому, сучасна школа повинна навчити учня жити у гармонії із собою, зі природою, із іншими людьми, із суспільством і створити умови, необхідні для самореалізації кожного учня.

Гуманізація змісту освіти тісно пов'язана з його *гуманітаризацією*, яка передбачає розширення переліку гуманітарних та природничих дисциплін,

поглиблення інтеграції їх змісту з метою формування ефективних міжособистісних відносин і в суспільстві, і в навчально-виховному процесі [13, с. 64; 33, с. 192].

Важливою тенденцією реформування змісту ЗСО в Україні постає тенденція *інтеграції змісту окремих дисциплін*, з метою забезпечення можливості досягнення кожним учнем міжпредметних узагальнень та кращого засвоєння навчального матеріалу [16]. Відтак тенденція інтеграції змісту освіти забезпечує психічне здоров'я та цілісність свідомості учнів, природовідповідність навчання, тому що інтегровані знання – цілісні [11].

У ролі технологічного інструменту в освітньому процесі загальної середньої освіти виступають *компетентнісні завдання*. За допомогою такого типу завдань можна організувати дослідницьку та проектну діяльність учнів, навчально-пізнавальну, що забезпечить підготовку до подальшої ефективної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства.

Отже, серед основних тенденцій оновлення змісту загальної середньої освіти в сучасних умовах можна визначити: гуманізацію, гуманітаризацію, інтеграцію змісту окремих дисциплін і компетентнісну спрямованість навчання.

Реформування структури та управління закладами загальної середньої освіти. Тенденції реформування середньої освіти в Україні висвітлено в базовому законі «Про освіту» (2017 р.) [7], Національною рамкою кваліфікацій [314] і Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 р. [11].

Запропоновано принципово *нову структуру загальної середньої освіти*, яка охоплюватиме три рівні: початкова освіта (4 р.), базова середня освіта (5 р.), профільна освіта (3 р.).

Вищезгадані нормативні документи визначають окремі тенденції реформування *управлінської та фінансової автономії* (децентралізації) ЗЗСО. Зокрема, у Законі України «Про освіту» передбачено нові підходи до

обрання призначення і звільнення директора школи та визначення повноважень органів самоврядування в школі [7].

Управлінська автономія ЗЗСО стає передумовою для *розвитку партнерства та відкритості* їх діяльності.

Важливою однією тенденцією в управлінні ЗЗСО стало створення *шкільних округів у сільській місцевості*, що передбачає створення єдиного освітнього простору в межах окремої ОТГ на базі опорних шкіл де учні із сусідніх сіл мають можливість здобувати конкурентну освіту, поглибити свої знання із базових дисциплін, брати участь в роботі різноманітних творчих гуртків тощо [16, с. 248–249].

Фінансова автономія ЗЗСО забезпечуватиметься *механізмом подушного фінансування*, відповідно до нього формування бюджету навчального закладу відбувається на основі двохчинників: чисельності учнів і нормативу бюджетних видатків на одного учня. Цей підхід дозволяє керівнику школи самостійно розробляти кошторис і визначати напрями витрачання коштів [10, с. 25–26].

[34].

2.2 Сучасні тенденції реформування системи післядипломної педагогічної освіти України.

В сучасних умовах в практиці післядипломної педагогічної освіти можна виділити *впровадження інноваційних моделей підвищення кваліфікації*: диференційованої, компетентнісної, кластерної, диверсифікованої, накопичувальної, пролонгованої та особистісно зорієнтованої [28]. Так, компетентнісна модель зорієнтована на результат навчання, який виражений сукупністю компетентностей вчителя, розвинутих відповідно до сучасних вимог. Така модель надає вчителю можливість вибору терміну проходження курсів, модулів й форм навчання. Основною перевагою цієї моделі курсів підвищення кваліфікації є орієнтація змісту і технологій, форми навчання на певну кваліфікаційну категорію слухачів.

Диверсифікована модель передбачає залучення в процес професійного розвитку учителів різноманітних освітніх організацій, громадських та комерційних.

Кластерна модель передбачає розподіл окремих модулів між різними установами-партнерами. Пролонгована модель спрямована на безперервність і довготривалість курсів підвищення кваліфікації, які проходять за певним циклом із різним змістом навчання та різними формами організації. Суттю накопичувальної моделі є організація професійного розвитку учителя на засадах ЄКТС. Перевага особистісно зорієнтованої моделі є її спрямованість на врахування особистісних освітніх потреб та запитів кожного педагогічного працівника [32, с. 7–8].

Серед тенденцій розвитку сучасної системи післядипломної педагогічної освіти можна виокремити *використання інформальної освіти* що використовується для професійного розвитку працівників. Дедалі популярнішими стають різноманітні сертифіковані онлайн-платформи (Coursera, EdEra, EdX, iTunes U, KhanAcademy, Prometheus, Udemu та ін.), що дають учителям можливість навчатися в зручний для них час і отримати сертифікат про завершення навчання. Такі платформи забезпечують підтримку онлайн-курсів за актуальною тематикою навчання, містять навчально-методичні матеріали, форуми, інтерактивні тести, відеолекції викладачів провідних міжнародних освітніх закладів тощо [17, с. 144].

Запровадження Концепції Нової української школи передбачає відповідні зміни і в системі післядипломної педагогічної освіти. Так, атестація педагогічних працівників закладів освіти поступово буде замінена на *сертифікацію* [20].

Так, у ст. 51 Закону України «Про освіту» зазначено, що сертифікація педпрацівників – це є зовнішнє оцінювання професійних компетентностей педагогічного працівника, його практичних умінь застосування сучасних методів й технологій навчання, які здійснюється шляхом незалежного тестування, самооцінювання і вивчення практичного досвіду роботи [7]. Така

сертифікація відбувається на добровільних засадах та виключно за ініціативою педагогічного працівника. Для мотивації педагогів передбачено доплату в розмірі 20 відсотків від посадового окладу і зарахування сертифікації як атестації. Термін дії сертифіката лише три роки.

Процес сертифікації буде реалізовано у 2 етапи. На першому етапі відбувається зовнішнє оцінювання професійних компетентностей педпрацівника з педагогіки, психології й фахового напрямку (загальна компетентність, інформаційна компетентність, комунікаційна компетентність тощо) у формі незалежного тестування, що здійснює Український центр оцінювання якості освіти. На наступному етапі організовано вивчення результатів самооцінювання й практичного досвіду роботи учителя, перевірка вмінь застосування сучасних методів та технологій навчання, зокрема у закладі освіти, в якому він працює. Для допуску до другого етапу педагогічний працівник повинен успішно пройти перший етап сертифікації [7].

Методика організації процесу сертифікації педпрацівників за різними кваліфікаційними категоріями запропонована в Рамці безперервного професійного розвитку учителів [22]. Зокрема, визначено такі компетенції педагогічних працівників: володіння інноваційними освітніми методиками та технологіями, їх активне поширення у професійному середовищі; реалізація компетентно орієнтованого підходу до організації навчального процесу, володіння широким спектром стратегій навчання, продукування оригінальних інноваційних ідей, технологіями творчої педагогічної діяльності із урахуванням специфіки навчального матеріалу і здібностей учнів, застосування нестандартних форм проведення занять тощо. Основними дескрипторами професійної діяльності учителів різних кваліфікаційних категорій визначено: «Планування уроків та курсів»; «Розуміння учнів»; «Організація уроку»; «Оцінювання навчальних досягнень»; «Знання предмета» та «Керування власним професійним розвитком». Зауважимо, що даний документ містить деякі нові поняття для

оцінювання педагогічної діяльності українського учителя, як-от: учіння тобто діяльність тих, хто навчається; викладання або діяльність учителя в процесі навчання; множинний інтелект; учитель-фасилітатор; позитивне навчальне середовище; учнівське навчальне портфоліо; професійне портфоліо вчителя; робоча дисципліна тощо [22].

2.3 Сучасні тенденції реформування підготовки майбутніх учителів географії у закладах вищої освіти України

За «Стратегією реформування вищої освіти в Україні до 2020 року» метою даної реформ є «створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір» [1, с. 10]. Даний вектор окреслений і в «Концепції Нової української школи»: «нові освітні стандарти ґрунтуватимуться на «Рекомендаціях Європейського Парламенту і Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (18.12.2006), але не обмежуватимуться ними» [2].

Трансформації у системі вищої освіти України призвели до оновлення переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, відповідно до п. 7 частини першої статті 13 Закону України «Про вищу освіту» (із змінами та доповненнями, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2016 р. № 674, від 1 лютого 2017 р. № 53) та постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266. Ця постанова набрала чинності з 1 вересня 2015 р. і у 2016 році, вперше проводився набір студентів спеціальності 014 «Середня освіта (Географія)», галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка».

Затвердження нових стандартів вищої освіти, які базуються на компетентнісному підході і гарантують забезпечення внутрішньої якості вищої освіти з боку ЗВО, є пріоритетним завданням реформ в галузі вищої освіти. У ході проведення реформ оновлено вимоги що до змісту вищої освіти – сформовано систему стандартів вищої освіти, що відповідає

Національній рамці кваліфікацій, затвердженій Кабінетом Міністрів України від 23.11. 2011 р. № 1341 із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 509 від 12.06.2019 році та № 519 від 25.06.20020 році, затверджено 51 стандарт бакалавра [318]. Затверджені й Стандарти вищої освіти за спеціальністю 103 «Науки про Землю» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (Наказ МОН № 730 від 24.05.2019 р.), Стандарт вищої освіти за спеціальністю 106 «Географія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (Наказ МОН № 805 від 16.06.2020 р.).

Наразі, на жаль, не затверджено Стандарт вищої освіти галузі знань 01 «Освіта. Педагогіка» спеціальності 014 «Середня освіта», предметної спеціалізації 014.07 «Середня освіта (Географія)» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. Таким чином, заклади вищої освіти, користуються освітньо-професійними програмами розробленими і затвердженими у закладах вищої освіти, де здійснюється підготовка відповідних фахівців із орієнтацією на Національну рамку кваліфікацій України – 6 рівень.

Розроблені закладами вищої освіти освітньо-професійні програми I (бакалаврський) рівня вищої освіти, галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальності 014 «Середня освіта», предметної спеціалізації 014.07 «Середня освіта (Географія)» містять навчальну, виробничу та педагогічну практики; мають широкий спектр нормативних навчальних дисциплін циклу професійної і практичної підготовки; значну варіативну групу вибіркового навчальних дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки, циклу професійної та практичної підготовки.

В ході дослідження проаналізовано територіальні особливості розміщення закладів вищої освіти, в яких здійснюється підготовка фахівців I (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальності 014 «Середня освіта», предметної спеціалізації 014.07 «Середня освіта (Географія)», що відображено на картосхемі «Фрмування контингенту студентів спеціальності 014 «Середня освіта (Географія)».

Підготовка майбутніх вчителів географії здійснюється в 29 закладах вищої освіти України, але показники, що характеризують особливості підготовки таких фахівців, є загрозовими з позицій існування спеціальності та забезпечення належної підготовки фахівців. Так, упродовж чотирьох років, тобто з моменту набору студентів на спеціальність 014 «Середня освіта (Географія)», галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка», ліцензійний обсяг зріс лише в Львівському національному університет ім. Івана Франка із 145 до 225 осіб, в Ужгородському національному університеті – із 15 до 40 осіб та у Полтавському національному педагогічному університет ім. В.Г. Короленка – з 25 до 35 осіб (див. рис. 1).

Ліцензійний обсяг студентів I (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальності 014 «Середня освіта», предметної спеціалізації 014 «Середня освіта (Географія)» станом на 2016 та 2019 рр.

Рис. 1 Ліцензійний обсяг студентів I (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальності 014 «Середня освіта», освітньої програми «Географія» станом на 2016-2020 рр.

Доступ за посиланням: <https://arcg.is/0HzGSz>

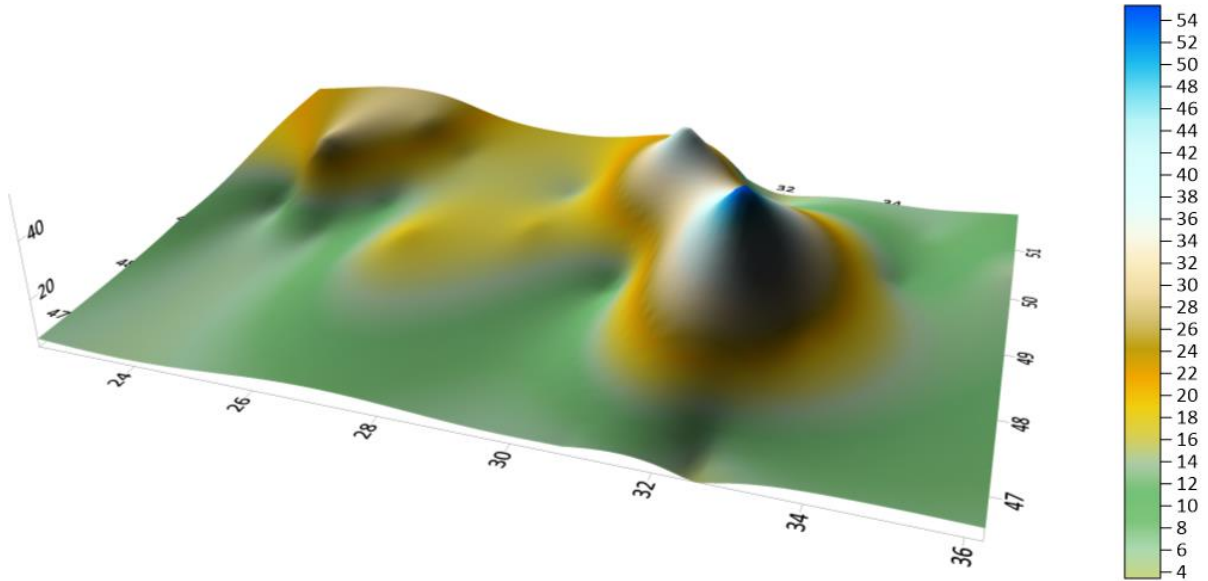
У всіх інших ЗВО України цей показник має регресивний, спадний характер. Як вже зазначалось, найбільший ліцензійний обсяг в Львівському національному університеті ім. Івана Франка, де здійснюється підготовка I (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальністю 014 «Середня освіта (Географія)» обсягом 225 осіб, з яких 150 припадає на денну форму навчання. Варто зазначити, що за період 2016–2019 рр. наповнюваність здобувачів у цьому закладі вищої освіти має тенденцію до спадання. Так, в 2016 р. цей показник становив 32%, в 2017 – 21%, в 2018 та 2019 р.р. – 14 % від ліцензійного обсягу. Лідерами щодо ліцензійного обсягу здобувачів спеціальності 014 «Середня освіта (Географія)», галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» станом на 2019 рік є Центральноукраїнський державний педагогічний університет ім. Володимира Винниченка (130 осіб), Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського (90 осіб), Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка (90 осіб), Криворізький державний педагогічний університет (65 осіб), Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка (50 осіб), Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова (50 осіб) (див. рис. 2).

В Чернівецькому національному університеті ім. Юрія Федьковича ліцензійний обсяг в 2019 р. становив 40 осіб, з яких 40 % обрали цю спеціальність. Таке відсоткове співвідношення спостерігалось впродовж 3 останніх років, проте у кількісному вимірі студентів помітна тенденція до спадання. Зокрема, в 2016 р. із спеціальності 014 «Середня освіта (Географія)» навчалось 27 осіб, в 2017 р та 2018 р – 22 особи, а у 2019 р – 16 осіб.

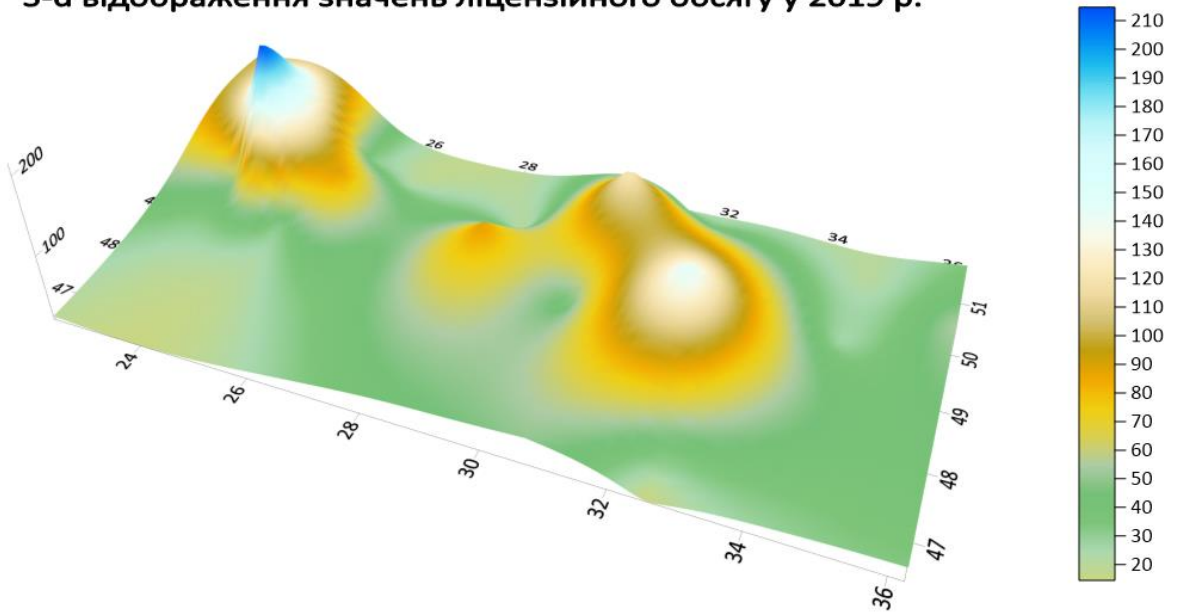
Ліцензійний обсяг зазначеної спеціальності у кількості 40 осіб також наявний в Ужгородському національному університеті та Уманському державному педагогічному університеті ім. Павла Тичини.

3-d відображення чисельності зарахованих студентів у 2019 р.

3-d відображення значень ліцензійного обсягу у 2019 р.

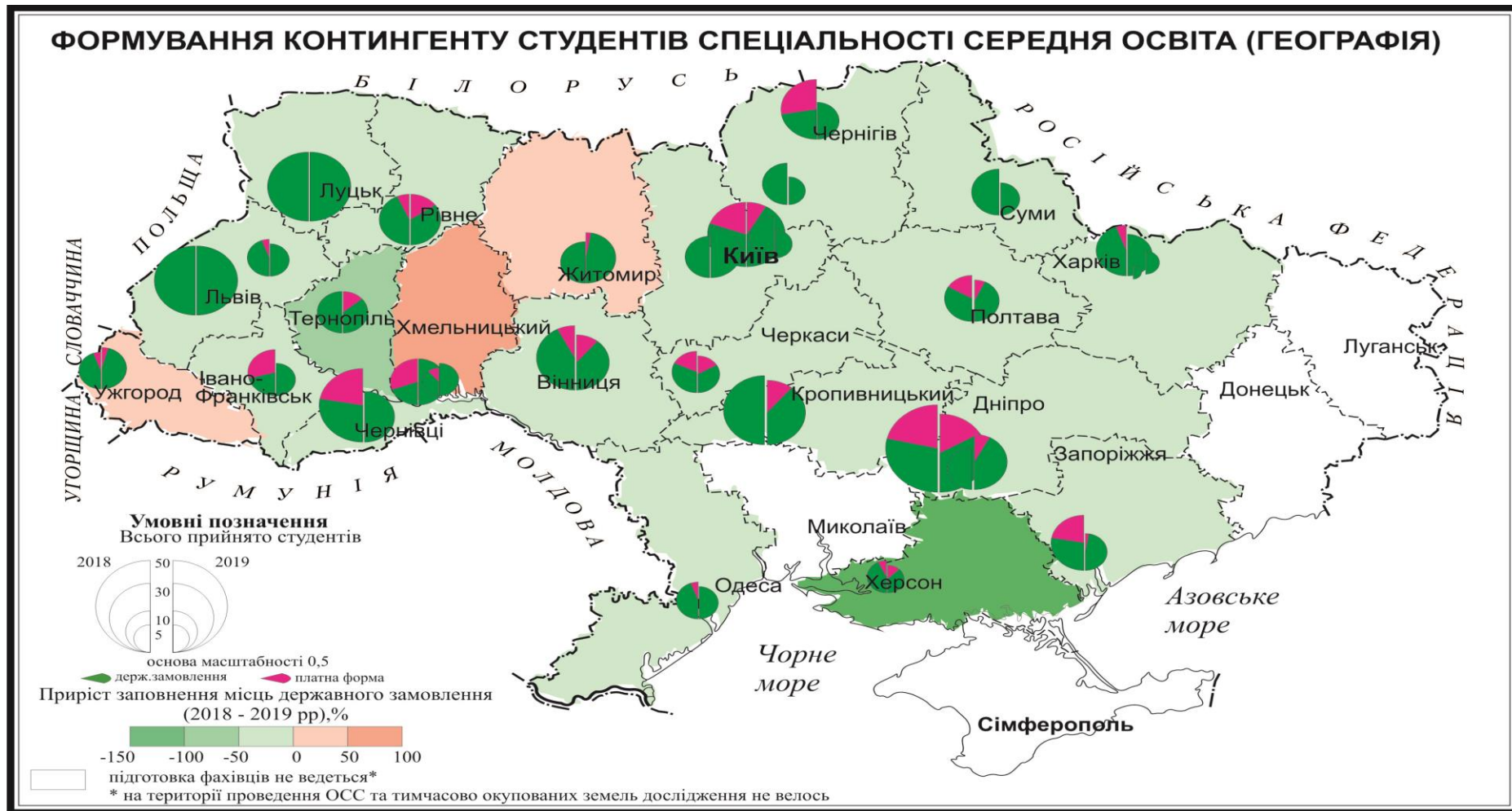
Рис. 2 Відображення ліцензійного обсягу та чисельності зарахованих студентів у 2020 р.

Наповнюваність студентами у 2019 р. становила 28 % та 22 % відповідно. Позитивні тенденції простежуємо в Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка. Починаючи з 2016 р. кількість студентів, що навчаються за спеціальністю 014 «Середня освіта (Географія)» зростає, і в

2019 р. становила 14 осіб (див. додаток А). Важливим показником, що характеризує попит на спеціальність 014 «Середня освіта (Географія)» з позицій абітурієнтів, що мають високі показники зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) є кількість заповнених державних місць за умов широкого конкурсу.

Найбільша кількість абітурієнтів з високими показниками ЗНО за спеціальністю 014 «Середня освіта (Географія)» в 2019 р. обрала Львівський національний університеті ім. Івана Франка – 34 бюджетні місця, що становить 88 % від ліцензійного обсягу. Наступний Державний вищий навчальний заклад «Криворізький національний університет», що отримав 32 місця від максимального обсягу державного замовлення, наповнюваність становить лише 63 %. Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки при мінімальному показнику максимального обсягу державного замовлення – 30 осіб, що має наповнюваність 90 %. Високий відсоток наповнення притаманний Національному педагогічному університетові ім. М.П. Драгоманова: 88 % від показника максимального обсягу державного замовлення (24 місця) (див. рис. 3).

З метою розширення можливостей працевлаштування, особливо в малокомплектних ЗСО, випускників і збільшення кількості студентів I (бакалаврського) рівня вищої освіти окремими ЗВО, за відсутності Стандарту, використано запровадження інтегрованого підходу до формування освітньо-професійних програм спеціальності 014 «Середня освіта» шляхом поєднання предметних областей в одній освітній програмі. Тка, наприклад 014 «Середня освіта. Географія, біологія та здоров'я людини». Як наслідок, пропонувані інтегровані освітні програми користуються більшим попитом серед здобувачів освіти спеціальності 014 «Середня освіта», де заповнюваність становить державного замовлення 72 % від максимального, на відміну від спеціальності 014 «Середня освіта (Географія)», де показник на рівні 58 % (див. додаток Б).

Рис. 3.3 Формування контингенту студентів I (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальності 014 «Середня освіта», освітньої програми «Географія» станом на 2020 рр.

Варто зазначити, що динаміка зарахованих на бюджет має нестійкі тенденції із регіональними ознаками. Так, за останній рік найбільш позитивна динаміка щодо збільшення кількості зарахованих на бюджет, отже абітурієнтів із найвищими балами ЗНО, спостерігається у Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова, Ніжинському державному університеті ім. Миколи Гоголя, Сумському державному педагогічному університеті ім. А.С. Макаренка та Херсонському державному університеті. Власне, це ЗВО із депресивних регіонів України, де переважає сільське населення і існує проблема зайнятості населення. Учительська професія стабільна і престижна, що стимулює абітурієнтів з кращими результатами ЗНО до такого вибору. Загрозлива ситуація у північно-східних та південних регіонах України, де відсутні заклади вищої освіти, в яких здійснюється підготовка спеціальності 014 «Середня освіта (Географія)». Прослідковуються тенденції до переорієнтації набору абітурієнтів з класичних ЗВО до педагогічних в тих регіонах, де наявні ті і інші.

Досить репрезентативним та показовим видається показник мінімального рейтингового балу абітурієнтів, зарахованих на бюджет. Природно, що він найвищий в провідних центрах вищої освіти України. Так, у 2019 р. цей показник в Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова склав 173,5 бала, в Харківському національному університеті ім. В.Н. Каразіна – 173,9, в Харківському національному педагогічному університеті ім. Г.С. Сковороди – 164 б. Досить високий є мінімальний рейтинговий бал зарахованих на бюджет (понад 150 балів) в ЗВО, де педагогічний профіль усталений упродовж тривалого часу, зокрема: Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини, Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, Центральноукраїнський державний педагогічний університет ім. Володимира Винниченка, Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка, Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана

Франка, Житомирський державний університет ім. Івана Франка, Рівненський державний гуманітарний університет, Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка.

Висновки до розділу 2

Проаналізовано сучасні тенденції реформування системи педагогічної географічної освіти України. Визначено, що реформування системи ЗСО зумовлена такими загальноцивілізаційними тенденціями, як інформатизація та глобалізація. Основними тенденціями у зміні завдань системи загальної середньої освіти у сучасних умовах є: зростання впливу ІКТ, компетентнісна спрямованість освіти, орієнтація на розвиток полікультурності та комунікабельності особистості, підвищення значення іноземних мов.

Трансформації у системі вищої освіти України призвели до оновлення переліку галузей знань та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Аналіз територіальних особливостей розміщення ЗВО, у яких здійснюється підготовка майбутніх учителів географії, дав змогу визначити основні тенденції реформування найважливішими із яких є: оцінювання регіональної потреби і формування державного замовлення підготовки фахівців в відповідних регіонах; стимулювання ЗВО з боку центральних та місцевих органів влади, до започаткування підготовки фахівців зазначеної спеціальності. Визначено, що чевидними є навчальні потреби затвердження Стандарту I (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальності 014 «Середня освіта», предметної спеціалізації 014.07 «Середня освіта (Географія)».

РОЗДІЛ 3.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

3.1. Пандемія COVID-19 як основний виклик системі освіти у 2020/2021 н. р.

Світова освітянська спільнота зіштовхнулася в 2020 р. з глобальним викликом, що зумовлений пандемією, спричиненою поширенням коронавірусу SARS-CoV-2. Більшість країн виявилися не готовими до масштабної пандемії, їхні заходи формувалися ситуативно. Для протидії поширенню COVID-19 в усьому світі заклади освіти були тимчасово закриті.

В Україні заклади освіти також були закриті, навчальний рік 2019/2020 завершено у дистанційному режимі. Дистанційне навчання, нові вимоги до забезпечення освітнього процесу є викликом для системи освіти [38].

Уряд України досить швидко відреагував на нові виклики, провів заходи, необхідні для забезпечення неперервності освітнього процесу. У період карантину у мережі Інтернет з'явилися уроки у цифровому форматі та онлайн ресурси для дистанційного навчання. Також МОН врахувало відсутності домашніх комп'ютерів із доступом до мережі Інтернет. Прийнято рішення про запровадження трансляції уроків з використанням можливостей телебачення.

Про те у 2020/2021 н. р. залишається необхідність розв'язання ряду наступних завдань:

- забезпечення надання освітніх послуг для дітей, що опинилися в складних життєвих умовах і дітей зі особливими освітніми потребами;
- забезпечення освітнього процесу у закладах дошкільної освіти;
- - забезпечення освітнього процесу у закладах професійно-технічної освіти;
- - запровадження нових процедур отримання наукових ступенів для науковців в умовах карантину;

- - забезпечення практичних та лабораторних занять у закладах вищої освіти;
- - матеріально-технічне забезпечення в умовах карантину.
- Розв'язання цих проблем лягає на плечі МОН та місцевих органів управління освітою в ТГ [38].

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 22.07.2020 №641 «Про встановлення карантину і запровадження посиленіх протиепідемічних заходів на території зі значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» у залежності від епідемічної ситуації у регіоні або окремих адміністративно-територіальних одиницях встановлюється певний рівень епідемічної небезпеки поширення COVID-19 (зелений, жовтий, помаранчевий або червоний). З огляду на зазначене, 2020/2021 н. р. у ЗЗСО розпочнеться відповідно до епідеміологічної ситуації в пвному регіоні, а саме: 1) зелений, жовтий або помаранчевий рівень епідемічної небезпеки – це відвідування закладів освіти здобувачами ЗЗСО дозволено в звичайному режимі; 2) червоний рівень епідемічної небезпеки – це відвідування закладів освіти здобувачами ЗЗСО заборонено, і відповідно, освітній процес забезпечується із використанням технологій дистанційного навчання. Рішення щодо особливостей організації освітнього процесу і закладах освіти в умовах зеленого, жовтого або помаранчевого рівнів епідемічної небезпеки приймає педрада закладу освіти із урахуванням Тимчасових рекомендацій щодо організації протиепідемічних заходів в закладах освіти у період карантину в зв'язку із поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19), затверджених постановою Головного державного санітарного лікаря України від 30.07.2020 р. № 42 [38].

У рамках підготовки ЗЗСО до початку навчальних занять Міністерство освіти і науки України підготувало Рекомендації щодо організації роботи ЗЗСО такого змісту.

Підготовчі заходи для відновлення освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти

Підготовка закладу освіти здійснюється з урахуванням протиепідемічних та профілактичних заходів, у тому числі:

- створення умов для мінімізації ризику інфікування, збільшення вільного простору в навчальних приміщеннях;
- завершення ремонтних та профілактичних робіт та здійснення прибирання усіх навчальних приміщень та прилеглої території закладу освіти;
- виокремлення та обладнання спеціального приміщення для тимчасового перебування у разі прояву симптомів хвороби;
- впровадження заходів щодо соціального дистанціювання та уникнення скупчення, спрямованих на мінімізацію контактування з іншими особами;
- забезпечення наявності засобів дезінфекції та розміщення контейнерів для використаних засобів індивідуального захисту тощо;
- мінімізація пересування учнів у приміщеннях закладу освіти;
- організація питтєвого режиму учасників освітнього процесу;
  - організація харчування здобувачів освіти відповідно до Тимчасових рекомендацій щодо організації протиепідемічних заходів в закладах освіти в період карантину.

Рекомендовано затвердити рішенням педради тимчасовий порядок організації освітнього процесу в ЗЗСО в період карантину в зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) [38].

Особливості відвідування закладів загальної середньої освіти

Працівники закладу, здобувачі освіти, батьки або інші законні представники повинні бути поінформовані про правила організації освітнього процесу, відвідування закладу освіти в умовах пандемії (COVID-19). Спілкування педпрацівників із батьками варто дійснювати дистанційно.

Обов'язковим є систематичне проведення моніторингу стану здоров'я учнів і працівників закладу освіти

Особливості організації освітнього процесу

Відповідно до рекомендацій ВООЗ, МОЗ, медичних організацій пріоритетом організації освітнього процесу є дотримання принципів соціального дистанціювання, правил гігієни, використання засобів індивідуального захисту, правил гігієни та уникнення масових скупчень осіб.

На початку нового навчального року варто виявити рівень опанування учнями навчального матеріалу, яким вони оволодівали під час карантинних обмежень із використанням технологій дистанційного навчання або самостійно, визначити необхідність організації повторення цього матеріалу, організувати систематизацію та узагальнення матеріалу, актуалізацію окремих вивчених тем, передбачити диференційованих навчальних завдань із урахуванням рівня засвоєння попереднього матеріалу учнями тощо [38].

Необхідно уникати організації видів діяльності, що вимагають безпосереднього контакту між учнями: варто зменшити кількість комунікаційних вправ, уникати різних групових ігор, які передбачають тактильний контакт, проводити ранкові зустрічі з дотриманням соціальної дистанції, бажано на свіжому повітрі тощо.

У разі організації роботи групи подовженого дня в ЗЗСО та створення умов для здобуття позашкільної освіти а саме організації роботи гуртків, клубів, секцій, культурно-освітніх, спортивно-оздоровчих, науково-пошукових об'єднань клубів) на базі закладу освіти перебування в них учнів та педагогічних працівників забезпечується із дотриманням правил згідно зі Тимчасовими рекомендаціями щодо організації протиепідемічних заходів в закладах освіти у період карантину в зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19), затвердженими постановою Головного державного санітарного лікаря України та рекомендаціями МОН.

3. 2. Виклики в інформатизації освіти

Світовою тенденцією останніх десятиріч є також тенденція розвитку інформаційного суспільства. Урядом України поставлено завдання поглиблення інформатизації української економіки, широкого запровадження інформаційно-комунікаційних технологій в різні сфери суспільного життя.

Інформатизація освітньої галузі України має певні напрацювання. Створено ряд освітніх реєстрів, функціонують різномантні освітні інформаційні системи, за допомогою яких збирається, обробляється та зберігається різноманітна статистична інформація. Сьогодні уявити сучасну освіту без інформаційних технологій неможливо [38].

На сучасному етапі МОН України проводить інтенсивну роботу із напрацювання діючих сценаріїв із розв'язання проблем, уніфікує низку освітніх інформаційних систем та централізованих інформаційних баз [38].

1. Удосконалення Єдиної державної електронної база з питань освіти (ЄДЕБО)

В Єдиній державній електронній базі з питань освіти створюється модуль для проведення опитувань здобувачів освіти за певними показниками, що визначені Міністерством. Мета таких опитувань полягає у започаткуванні руху до створення системи відслідковування освітніх траєкторій здобувачів освіти і виявлення їх задоволеності освітнім процесом.

Можливе застосування інструментарію електронного кабінету вступника із подальшим періодичним (семестровим) його використанням впродовж навчання. З метою спрощення процедури формування і друку документів про здобуту освіти в ЄДЕБО розширяється перелік категорій здобувачів, для яких формується і зберігається інформація стосовно документів про освіту. Запланована програмна реалізація в ЄДЕБО відображення перебігу академічної мобільності. Для фізичних осіб реалізовано можливість отримання про себе повної освітньої інформації. Проводяться роботи зі створення процедури моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої освіти [38].

2. Удосконалення інформаційної системи «Автоматизований інформаційний комплекс освітнього менеджменту» (ПАК «АІКОМ»)

ПАК «АІКОМ» призначений для організації різних видів робіт зі збору освітньої статистики й опрацювання адміністративних даних закладів освіти, автоматизованого управління процедурами збору інформації, контролю виконавської дисципліни. ПАК «АІКОМ» – удосконалена версія Державної інформаційної системи освіти, що має побудовану комплексну систему захисту інформації (КСЗІ), яка дозволяє безпечно зберігати персональні дані здобувачів та педагогічних працівників.

Інформація ПАК «АІКОМ» використовується для розрахунків розподілу коштів освітньої субвенції на зарплату педпрацівників. У рамках модернізації заплановано передбачити створення модуля для збору і обробки особистих даних учнів з метою формування у майбутньому Реєстру здобувачів ЗСО. Автоматизоване оброблення знеособлених даних із цього Реєстру дасть змогу генерувати всі форми освітньої статзвітності щодо здобувачів освіти (ЗНЗ-1, ЗНЗ-2, 77-РВК, 1-ЗСО) [38].

3. Створення програмного забезпечення, розроблення та впровадження додаткових модулів до системи автоматизованої роботи.

Постанова КМУ від 12 липня 2017 року No 545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» передбачає забезпечення автоматизації процедури створення заяв щодо проходження комплексної оцінки дітьми із особливими освітніми потребами та формування висновків про комплексну оцінку. Автоматизація є досить необхідністю, що передусе повному переходу на електронний безпаперовий документообіг в системі ІРЦ.

Зараз проводиться вдосконалення системи автоматизованої роботи АС «ІРЦ» шляхом створення програмного забезпечення а саме мобільних додатків, розроблення і впровадження додаткових модулів, налагодження ефективного та зручного способу інформування цільових аудиторій про роботу системи і стан інклюзивного навчання загалом [38].

4. Уведення у дію й подальша модернізація Національної освітньої електронної платформи

НОЕП повинна стати не лише майданчиком для розміщення навчальних матеріалів та послуг, а й має набути рис й статусу єдиної загальнодержавної цифрової школи, що забезпечить створення, поширення, повторне використання та гарантований безоплатний доступ до якісних електронних навчальних матеріалів.

Національна освітня електронна платформа буде засобом проведення централізованих освітніх заходів, зокрема оцінювання навчальних досягнень школярів, яке зараз існує у розрізних формах ДПА та ЗНО; забезпечить централізований збір освітніх даних, які дозволять автоматизувати процеси персоніфікації навчання. Платформа стане інструментом поширення передового педагогічного досвіду та практикування, професійного розвитку й кар'єрного зростання педпрацівників.

Функціональні можливості НОЕП має сприяти широкій автономії закладів освіти щодо вибору змісту, форм методів і засобів навчання; охоплювати підходи і пропозиції в галузі формальної, неформальної та інформальної освіти.

Паралельно з цифровізацією освітнього процесу розширюються сервісні функції держави процесам, що характеризуються розмаїттям пропозицій та змагальністю надавачів послуг. До таких процесів належать, експертиза та конкурс підручників, створення освітніх середовищ, підвищення кваліфікації педагогічних працівників. На часі створення єдиної довідково-рекомендаційної системи, що акумулюватиме інформацію про наявні освітні продукти й послуги, та забезпечить прозору і справедливу змагальність їх виробників або надавачів послуг на основі відгуків та рейтингування з боку користувачів [38].

5. Розроблення кластера із освітніх оцінювань у структурі Національної освітньої електронної платформи.

Реалізація «Стратегії розвитку освітніх оцінювань в сфері загальної середньої освіти України до 2030 року», схваленої рішенням Колегії МОН від 30.05.2019 р., передбачає розроблення окремого кластера для проведення оцінювань учнів в закладах освіти на базі Національної освітньої електронної платформи.

Вона має забезпечити проведення стандартизованих підсумкових оцінювань учнів на етапі здобуття початкової та базової освіти, також локальних моніторингових досліджень якості освіти. Створення кластера із освітніх оцінювань в межах НОЕП є важливою складовою системи забезпечення якості освіти, яка відповідає інтересам держави й узгоджується зі світовою практикою забезпечення якості освіти [38].

6. Створення екзаменаційних центрів для централізованого проведення комп'ютерних тестувань певних категорій осіб.

Ідея їх створення як осередків з забезпечення проведення окремих видів освітніх оцінювань з використанням комп'ютерної техніки озвучена Українським центром оцінювання якості освіти у 2017 р. Основними функціями відповідних ЕЦ є: проведення міжнародних освітніх оцінювань а саме PISA з 2021 р.; проведення моніторингових досліджень якості освіти; сертифікації педпрацівників; тестування в рамках конкурсів на посаду; проведення мовних іспитів; навчання педагогічних працівників тощо.

7. Серед інших найвагоміших проєктів МОН у сфері цифрових технологій заплановано:

- створення інформаційної системи управління професійною освітою;
- створення незалежної й прозорої системи автоматизації експертизи підручників;
- розгортання інформаційного ресурсу про надавачів послуг із підвищення кваліфікації педпрацівників;
- інші численні ініціативи.

4.5. Виклики в неформальній освіті

Статтею 8 Закону України «Про освіту» (далі – Закон) визначено зміст трьох видів освіти, які необхідні для забезпечення повноти реалізації права особи на освіту упродовж життя, – формальної, неформальної та інформальної. Визначення, сформульовані в Законі, узгоджені з відповідними термінами Міжнародної стандартної класифікації освіти МСКО (ISCED) 2011 року, що використовується Інститутом статистики ЮНЕСКО як стандарт для порівняння національних систем освіти у статистичних дослідженнях. Згідно з Законом, формальна освіта – це освіта, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою. Неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій. Інформальна освіта (самоосвіта) – це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов’язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям. Результати навчання, здобуті шляхом неформальної та/або інформальної освіти, визнаються в системі формальної освіти в порядку, визначеному законодавством [38].

Законодавство України виділяє два види неформальної освіти: позашкільна освіта та післядипломна освіта. Разом з тим існує багато інших форм неформальної освіти, наприклад, у формі онлайн-курсів.

Першим кроком до створення такого механізму стосовно присвоєння професійних кваліфікацій є проект Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про акредитацію кваліфікаційних центрів» (розроблено Національним агентством кваліфікацій і готується МОН для подання до Кабінету Міністрів України). Проектом передбачається, що

кваліфікаційні центри за певною методологією можуть присвоювати професійні кваліфікації незалежно від того, у якій формі здобувалася освіта.

Складнішим є вирішення проблеми визнання результатів попереднього навчання, отриманого в рамках неформальної освіти, у закладах вищої освіти. Методи і технології такого визнання розробляються європейськими країнами. З 2020 року в контексті вирішення цього завдання реалізується проєкт за програмою Erasmus+ «Підтримка визнання кваліфікацій для українських університетів» (QUARSU), координатором якого в Україні є Національний університет «Одеська морська академія», партнерами – університети міст Львова, Маріуполя, Херсона, Сум, Федерація роботодавців України, університети Польщі, Ірландії Португалії, Естонії, Естонське агентство кваліфікацій [38].

Проєктом передбачено упродовж трьох років розроблення методології визнання результатів попереднього навчання та створення низки університетських центрів з такого визнання. Національне агентство кваліфікацій тісно співпрацює з цим проєктом через представників Федерації роботодавців України.

Існує необхідність у розробленні подібної методології визнання результатів неформальної освіти й у сфері середньої освіти (зокрема визнання результатів навчання у позашкільній освіті).

Для професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти необхідно розробити методологію визнання результатів навчання на робочому місці (інформальне навчання). Як зазначалось вище, визнання професійних кваліфікацій, здобутих на робочому місці, закріплено за кваліфікаційними центрами. Необхідно розробити методологію визнання результатів попереднього навчання для присвоєння освітніх кваліфікацій. Результатом має стати нормативно-правовий акт «Вимоги до процедур визнання результатів неформального та інформального навчання», розроблення якого належить до повноважень Національного агентства кваліфікацій (ст. 38 Закону) [38].

Окремі актуальні питання визнання результатів неформальної освіти, інформального навчання можуть бути відображені Законом України «Про освіту дорослих», який на сьогодні розробляється МОН України.

Висновок до розділу 3

Пандемія COVID-19 стала є одним із основних викликів для української системи освіти. Карантинні заходи зумовили перехід закладів освіти на дистанційну форму навчання, до не були готові повною мірою учасники освітнього процесу. Карантин зумовив далекосяжні економічні й суспільні наслідки внаслідок загострення соціально-економічних питань, серед яких – рівність доступу до навчання, способи надання освітніх послуг для дітей із особливими освітніми потребами, забезпеченість повноцінним харчуванням, потреби домашнього догляду, забезпечення освітнього процесу у закладах професійно-технічної освіти, забезпечення занять у закладах вищої освіти, запровадження процедур отримання наукових ступенів у умовах карантину, матеріально-технічне забезпечення тощо.

З метою розроблення рекомендацій щодо шляхів забезпечення освітнього процесу в 2020/2021 н. р. проведено опитування стейкхолдерів сфери освіти під час карантину COVID-19 щодо забезпечення прав на освіту, отримання інформації про вплив пандемії на освітній процес у ЗЗСО і дошкільної освіти, вивчення основних потреб й аналізу готовності закладів до організації навчання у нових умовах .

З метою успішного старту 2020/2021 н. р. розроблено рекомендації щодо організації роботи ЗЗСО в умовах пандемії, що регламентують порядок здійснення підготовчих заходів щодо відновлення освітнього процесу в ЗЗСО; порядок організації освітнього процесу. Для розвитку неформальної освіти ключовим завданням є створення порядку визнання результатів такої освіти.

РОЗДІЛ 4.

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН В УКРАЇНІ

Українська держава у всі часи приділяла увагу системі освіти, яка у різних соціально-економічних й соціокультурних умовах виконує соціальне замовлення на формування особистості. Сучасна політика Уряду в сфері освіти полягає в забезпеченні кожному українцю повноцінного доступу до якісної освіти. Пріоритетами є: розбудова й розвиток доступної і якісної дошкільної освіти, Нової української школи, сучасної професійної та професійно-технічної освіти, якісної вищої освіти й розвиток освіти дорослих.

Забезпечення рівного доступу дітей до якісної *дошкільної освіти* є важливим пріоритетним напрямком діяльності Міністерства освіти і науки України, адже саме створення ефективної мережі закладів дошкільної освіти забезпечить розвиток дитини, формування її особистості, розвиток творчих здібностей. Упродовж 2017– 2020 рр. у закладах дошкільної освіти було створено 71 675 додаткових місць.

Створення додаткових місць зумовило скорочення черги порівняно з 2018 р. черга скоротилась на 20.4 %, а в порівнянні з 2014 р. – на 72.1 %. Станом на кінець 2019 року в черзі було ще 26 783 дитини. Так для порівняння у 2014 році – 95 900 дітей, у 2018 році – 33 666 дітей. Одним із напрямів покращення доступності дошкільної освіти є розвиток приватного сектору дошкільля, що дало змогу закріпити тенденцію до зростання частки охоплення дітей закладами дошкільної освіти.

Повна загальна середня освіта є наймасовішою за кількістю здобувачів: учні ЗЗСО складають біля 10 % населення України. Так у 2019/2020 н. р. кількість здобувачів повної ЗСО становить 4 138 466 учнів. Природно, що в освітніх видатках зведеного бюджету України у 2020 року найбільша частка коштів, а саме 48 %, запланована на провадження ЗСО, її розвиток, трансформацію відповідно викликам сьогодення. Уряд залишив

фінансування ключових програм МОН, а саме: субвенція на НУШ в розмірі 1 млрд. грн. та субвенція з загального фонду на програму «Спроможна школа для кращих результатів» - 0,5 млрд. грн.

Однією з останніх тенденцій буде поступове зменшення кількості школярів, що здобувають загальну середню освіту. Зменшення кількості першокласників в 2022/2023 н. р. прогнозується до 388 тис. тобто на 14,7 % порівняно з 2018/2019 н. р., що становить 455 тис. осіб. Це пояснюється наявними демографічними процесами в Україні. Особливо помітною є тенденція збільшення наповнюваності в міських школах й поступове зростання наповнюваності шкіл в сільській місцевості.

Реформа децентралізації влади України надала потужний поштовх для утворення об'єднань територіальних громад, освітніх округів й опорних закладів освіти. У рамках реалізації принципу рівного доступу до якісної освіти впродовж 2019/2020 н. р. продовжено роботу із розширення мережі опорних закладів. Кількість опорних шкіл, з 2016р., демонструє позитивну динаміку, станом на 01.08.2020 р. складає 950 опорних закладів й 1 435 філій. В усіх регіонах України створено мережу опорних шкіл, в яких 425 409 здобувачів освіти мають змогу отримати якісну освіту.

Важливою є ключова реформа МОН– створення Нової української школи, ключовий зміст реформи полягає в природньому поєднанні знань, професійних навичок (hard skills) та універсальних компетенцій (soft skills). Школа повинна давати учням не лише знання а й уміння практичного їх застосовування у повсякденному житті та успішної соціалізації. За підсумками 2020 р. на забезпечення якісної, сучасної й доступної загальної середньої освіти «Нова українська школа» передбачено 1 061 912,5 тис. грн., з яких використано 1 020 810,4 тис. грн. (96,1 %). За кошти цільової субвенції у 2019 р. підготовлено тренерів-педагогів, супервізорів й педагогічних працівників, 141 557 осіб підвищили кваліфікацію.

З метою виведення природничо-математичної освіти на якісний рівень у 2020/2021 н. р. Уряд спрямовує понад 800 млн. грн з державного бюджету закладам на оснащення STEM-лабораторій.

Негативними тенденціями є зменшення кількості педагогічних працівників й процес «старіння» педагогічних кадрів. Великою є частка вчителів категорії понад 60 років, що має тенденцію для зростання. Частка педагогічних працівників віком більше 55 років, що викладають окремі предмети у ЗЗСО, складала в 2020 р. 28.0 % або 76.4 тис. осіб. Натомість кількість молодих педагогів поступово зменшується.

Інклюзивна освіта є гарантією захисту права людини на освіту й складовою гуманітарної політики європейської держави. Держава забезпечує право дітей із особливими освітніми потребами на якісну освіту прийнявши Закон України «Про освіту». Цей документ розширив можливості з упровадження інклюзії у освітню систему, дав також поштовх для удосконалення нормативно-правового забезпечення освіти дітей з особливими потребами. Упродовж останніх років кількість учнів, що навчаються в інклюзивних класах ЗЗСО, зростає в 4,5 рази, кількість інклюзивних класів становить 254, кількість шкіл з інклюзивними класами – у 3.5 рази, кількість асистентів учителя – в 6,8 рази.

Права дітей із особливими освітніми потребами на дошкільну освіту в регіонах забезпечують заклади дошкільної освіти компенсуючого та комбінованого типів. За рік кількість спеціальних груп збільшилася на 1.0 %, інклюзивних груп – на 49.1 %. Кількість дітей в таких групах зростає відповідно на 1.8 % та 97.3 %. У 295 ЗДО на кінець 2020 р. функціонувало 1 247 санаторних груп, які відвідували 26 тис.348 дітей. Для проведення корекційно-розвиткових занять і придбання спеціальних засобів корекції для вихованців інклюзивних груп ЗДО в 2019 р. скеровано 37 тис. 230 грн; у 2020 році – 87 тис. 572 грн.

Сучасна освіта також спрямована на формування компетентностей особи в якій знання єва компонента (hard skills) доповнюється компонентою

соціалізації учнів (soft skills). Забезпечення здобуття *позашкільної освіти* спрямовано на формування саме другого аспекту. Володіння м'якими навичками (soft skills) є підґрунтям успішності особи в суспільстві.

Закон України «Про освіту» створив правове підґрунтя для системної трансформації позашкільної освіти. А саме позашкільну освіту визначено як складову системи освіти, закріплено можливість визнання й врахування результатів навчання в закладах позашкільної освіти, задекларовано фінансову й академічну автономію закладів позашкільної освіти тощо.

Основною метою ПЗО є розвиток особистості, її профорієнтація та рання профілізація, також допомога кожній дитині повірити у власні здібності та розкрити свій потенціал, надання додаткових знань й практичних навичок, потрібних для успішної самореалізації в житті. В закладах позашкільної освіти в 2020 р. працювало 35 162 педпрацівника, що на 2.2 % менше ніж у минулому році. Частка дітей, у 2020 році, у відсотках від загальної кількості дітей шкільного віку в галузі освіти другий рік поспіль знаходиться в межах 63 % тобто 1 190 490 осіб.

Система *професійної, професійно-технічної освіти* в Україні продемонструвала можливості реформування з огляду на розвиток правового регулювання, зацікавленість Європейського Союзу. МОН продовжує системну роботу, що спрямована на децентралізацію фінансування професійної, професійно-технічної освіти.

Так, з 1 вересня 2020 р. по 31 грудня 2021 р. із обласних бюджетів здійснюються видатки на оплату послуг із підготовки кадрів регіонального замовлення у закладах професійної освіти. Упродовж 2011–2020 рр. відбувається поступове зменшення закладів професійної освіти. Станом на 1.01. 2020 р. Їх кількість скоротилася на 13 одиниць (1.8 %).

Підготовка здобувачів у закладах професійної освіти здійснюється за напрямками: промисловість – 30% (73 тис. 639 осіб), торгівля та громадське харчування – 24 % (59 тис. 919 осіб), транспорт – 13 % (31 тис. 715 осіб), будівництво – 12 % (29 тис. 251 особа), агропромисловий комплекс – 11 %

(26 тис. 490 осіб), житлово-комунальне господарство та невиробничі види побутового обслуговування населення – 10 % (24 тис. 050 осіб) тощо.

На 1 серпня 2020 року запроваджено 180 стандартів професійної освіти за різними професіями, що розроблені на основі компетентнісного підходу. Ще 52 стандарти знаходяться на етапах погодження та затвердження.

Перспективними завдання реформування *вищої педагогічної освіти* є забезпечення ефективного функціонування ЗВО, що надають педагогічну освіту.

З моменту ухвалення Концепції розвитку педагогічної освіти впродовж 2019–2020 рр. здійснено низку важливих заходів:

- розроблено проекти професійних стандартів для певних професій педпрацівників;
- визначено засади функціонування регульованих професій;
- створено інструментарій, забезпечення якості підготовки фахівців вимогам ринку праці;
- сформовано вимоги щодо підготовки професійного вдосконалення педагогічних кадрів;

Центральним органом виконавчої влади із питань *забезпечення якості освіти*, забезпечення якості освітньої діяльності, здійснення державного нагляду за закладами освіти щодо дотримання законодавства є Державна служба якості освіти України. Її структура охоплює 23 територіальні органи, що відповідають за процес оцінювання якості освітньої діяльності. Службою здійснюється інституційний аудит ЗЗСО щодо дотримання вимог законодавства.

Таким чином, пріоритетними напрями розвитку системи освіти в умовах трансформаційних змін в Україні є: розбудова й розвиток доступної і якісної дошкільної освіти, Нової української школи, сучасної професійної та професійно-технічної освіти, якісної вищої освіти й розвиток освіти дорослих.

ВИСНОВКИ

Аналіз і узагальнення теоретико-методологічних засад та результатів дослідження зазначеної проблеми дають підстави для наступних **висновків**:

1. Розкрито теоретико-методологічні засади трансформаційних змін в галузі освіти на сучасному етапі. «Трансформація» це процес, що розкриває залежність сьогодення та майбутнього минулим. З'ясовано, що зміни в педагогічній думці та парадигмі освіти неможливі без розгляду досліджуваного явища в історичному контексті. Головні ідеї, які впливають на якість трансформації освіти та на її учасників: культуруносна зміна, процес перетворення внутрішньої основи існуючої системи цінностей особистості, методологічні основи сучасної філософії освіти, освітній інформаційно-організаційний простір. Виникає необхідність з'ясувати особливості трансформації із урахуванням конкретного учасника освітнього процесу, тому пропонуємо проаналізувати наукові напрацювання з окремих освітніх галузей.

2. Проаналізувати сучасні тенденції реформування системи загальної середньої освіти України. Серед основних тенденцій реформування організації і управління системою ЗСО в сучасних умовах визначено: «нову структуру загальної середньої освіти (4+5+3), розвиток партнерства та відкритості закладів загальної середньої освіти, створення шкільних округів та механізм подушного фінансування для формування бюджету навчального закладу».

3. Охарактеризовано тенденції реформування системи післядипломної педагогічної освіти. Серед основних тенденцій та змін реформування сучасної системи післядипломної педагогічної освіти визначено: «упровадження інноваційних моделей підвищення кваліфікації (компетентнісна, диференційована, диверсифікована, кластерна, пролонгована, накопичувальна, особистісно зорієнтована), заміну атестації на сертифікацію та використання інформальної освіти» [34].

4. Розкрито тенденції реформування підготовки майбутніх учителів

географії в закладах вищої освіти України. Очевидні навчальні потреби затвердження Стандарту I (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальності 014 «Середня освіта», предметної спеціалізації 014.07 «Середня освіта (Географія)»; стимулювання ЗВО, із боку центральних і місцевих органів влади до започаткування підготовки фахівців зазначеної спеціальності; оцінки регіональної потреби і формування державного замовлення підготовки фахівців в відповідних регіонах.

5. Висвітлено особливості функціонування системи освіти в умовах сучасних викликів. Охарактеризовано один з основних викликів системи освіти на сучасному етапі - COVID-19. Пандемія вплинула на режими життя учнів та студентів, викладачів, зумовила масштабні економічні та суспільні наслідки, загострила низку соціально- економічних проблем, серед яких:

- рівність доступу до навчання;
- забезпеченість школярів повноцінним харчуванням;
- надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами;
- додаткові потреби домашнього догляду за дітьми;
- інші соціально-економічні проблеми, що виникли внаслідок пандемією.

Серед головних викликів, які постали у сфері інформатизації освіти, нами визначено такі:

- подолання нерівності доступу закладів освіти до інформаційно-комунікаційних технологій;
- необхідність створення однієї інформаційної платформи для відповідних сегментів системи освіти, найперше повної загальної середньої освіти;
- створення інформаційних баз із індивідуальними деперсоналізованими даними про здобувачів освіти та педагогічних працівників;

- подолання спротиву інформаційним новаціям учасників освітнього процесу, зумовленого невисоким рівнем опанування ними ІТ технологіями;
- прискорене вирішення завдань цифровізації освітніх процесів у контексті подолання впливу пандемії COVID-19.

Ключовим викликом для системи освіти є створення порядку визнання результатів неформальної освіти, а також інформальної освіти (часто вживають термін «інформальне навчання» відповідно до МСКО) у системі формальної освіти з метою здобуття освітніх чи професійних кваліфікацій.

6. Запропоновано пріоритетні напрями розвитку системи освіти в умовах трансформаційних змін в Україні. Основними напрями розвитку системи освіти в умовах трансформаційних змін в Україні є: розбудова й розвиток доступної і якісної дошкільної освіти, Нової української школи, сучасної професійної та професійно-технічної освіти, якісної вищої освіти й розвиток освіти дорослих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко А.І. Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій: світоглядно-філософський аналіз: автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.10. Київ, 2010. 31 с.
2. Василюк А.В. Реформи шкільної освіти в Польщі: історія й сучасність: [монографія]. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 340 с.
3. Вознюк О. В. Синергетика освіти/ Вознюк О. В., Левківський М. В., Саух П. Ю. / За ред. проф. П. Ю. Сауха. – К., 2004. – 130 с.
4. Гончаренко С. У., Мальований Ю. І. Гуманітаризація загальної середньої освіти//Початкова школа. 1995. № 3. С. 5.
5. Громико О.І. Зміст поняття "трансформація" як базової наукової категорії. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 1/2. С. 125–131.
6. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко [та ін.]; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.
7. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
8. Кільова Г.О. Трансформація філософської парадигми освіти в контексті Болонських декларацій: автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.10; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. К., 2009. 18 с.
9. Комарова О. А. Освіта у вимірі інформаційного суспільства // Соціальна економіка і політика. 2011 . № 7/8. URL : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ech/2011_7-8/2011_7_8/50_53.pdf.
10. Каленюк І.С. Напрями трансформації механізмів фінансування освіти в сучасному світі. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 1. С. 24–36.

11. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249613934>.
12. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. Київ: ПАРАПАН, 2003. 240 с.
13. Марченко О.В. Трансформація сучасного простору освіти: тенденції та пріоритети. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2011. № 4. С. 62–68.
14. Михайлик І. М. Організаційно-правові засади функціонування системи загальної середньої освіти на регіональному рівні. URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-2/doc/4/06.pdf>.
15. Михальченко Н.И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы- Киев, 2001. 440 с.
16. Набок М.В. Сучасні тенденції розвитку загальної середньої освіти України. *Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць / гол. ред. М. І. Степаненко; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка*. Полтава, 2017. Вип. 19. С. 244–253.
17. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України; [редкол.: В. Г. Кремень, В. І. Луговий, А. М. Гуржій, О. Я. Савченко]; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ: Пед. думка, 2016. 448 с.
18. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
19. Подольська Є.А., Подольська Т.В. Соціологія: 100 питань – 100 відповідей: навч. посіб. Київ: Інокс, 2009. 352 с.

20. Прищак М. Д. Трансформація освіти України: пошук парадигми [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.lib.vntu.edu.ua/handle/123456789/9239>.
21. Потапенко О., Іванова В. З історії розвитку управління освітою // Управління інноваційним розвитком територій : матер. наук. практ. інтерн. конф. за міжнар. уч. (30 жовтня – 30 листопада 2015 р.). URL : http://www.dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/mup_konf_2015/material_mup_2015.htm.
22. Рамка безперервного професійного розвитку вчителів. URL: <http://ngschoolteacher.wixsite.com/cpdinsett>.
23. Редько О. В. Трансформація освітнього простору України: інформаційно- організаційний аспект: автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.10 / О. В. Редько ; Ін-т вищ. освіти НАПН України. – К., 2010. – 20 с.
24. Соколович-Алтуніна Ю.О. Модернізація вищої аграрної освіти в Польщі в умовах євроінтеграції: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Суми, 2012. 263 с.
25. Степанова Т. М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки: методологія, теорія, практика (кінець XIX - XX ст.): автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01, 13.00.08 / Т. М. Степанова; ДЗ "Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського". – О., 2011. – 44 с.
26. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ, 1974. 775 с.
27. Сорочан Т.М. Післядипломна педагогічна освіта: пошук сучасних моделей. *Управління освітою*. 2008. № 16. С. 6–10.
28. Стеблякова Л.П. Трансформация экономических систем: теория и практика: автореф. дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.01. Москва, 2006. 34 с.

29. Управление развитием школы : пособ. для рук. образоват. учреждений. / под ред. М. М. Поташника и В. С. Лазарева. М. : Новая шк., 1995. 464 с.
30. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. Т. 2. М., 1954.
31. Філософія освіти: навч. посібник / за заг. ред. В. Андрущенко, І. Передборської. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 329 с.
32. Цюпак І.М. Феномен «трансформація освіти» в наукових дослідженнях. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2017. № 1. С. 9–13. Чала А.Г. Проблема організації самостійної роботи у підготовці майбутніх педагогів у вищих навчальних закладах. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. Педагогіка та психологія*. 2015. Вип. 1. С. 77–80.
33. Чистовська І.П. Гуманізація та гуманітаризація навчально-виховного процесу у вищих технічних навчальних закладах. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: зб. наук. пр.* 2008. № 1(22). С. 191–193.
34. Чубрей О.С. Сучасні тенденції трансформації системи загальної середньої освіти України. *Імідж сучасного педагога. Трансформації української школи*. Полтава, 2019. № 4(187). С. 7–10.
35. Щубелка Н.В. Трансформація освіти як явища сучасної культури (філософський аналіз): Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.10 / Н.В. Щубелка ; Київ. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1998. – 16 с.
36. Яровенко Т.С. Тенденції та проблеми розвитку освіти в Україні. *Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"*. 2015. № 12. С. 167–172.

37. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2020/metod-zbirka-osvita-ta-covid-2020.pdf>
38. <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu/reforma-osviti>

ДОДАТКИ

